

Învățămîntul superior din București și ideologia iluministă înainte de 1821*

În sec. al XVI-lea, orașele din țările române cunosc un ritm mai viu de dezvoltare economică decit în veacurile precedente, ceea ce face ca meșteșugarii, negustorii și dregătorii din aparatul de stat să fie interesati în însuirea unor cunoștințe de nivel mai ridicat, fiindu-le necesare în exercitarea mai eficientă a îndeletnicirilor lor. Aceste cunoștințe se puteau obține în instituții de învățămînt cu pronunțate trăsături laice, care depășeau cu mult învățărurile de caracter religios ce se predau în cadrul mănăstirilor și bisericilor. În Europa centrală și occidentală asemenea instituții de cultură, cunoscute sub numele de colegii, academii și universități, au apărut cu începere din sec. XI (de pildă, colegiile universitare din Salerno și Bologna). În veacul următor iau ființă colegiile universitare din Paris și Oxford, iar în sec. XIV sunt fundate cele din Praga (1348) și Cracovia (1364), la acestea din urmă studiind și unii tineri din țările române, fiindcă asemenea instituții de învățămînt superior nu existau la noi. Explicația întîrzierii înființării unor colegii și academii în țările române stă în lenta dezvoltare a vietii orașenești datorită menținerii unor puternice relații feudale. Cînd orașele de la noi ajung la un anume grad de dezvoltare și cînd se amestecă și interese religioase pentru răspîndirea reformei sau împotriva ei, se nasc și în țările române instituții de învățămînt similară cu cele din centrele europene citate mai sus. Un colegiu numit „studium generale” ia ființă la Sibiu încă din 1525, dar frâmintările politice din Transilvania ivite în anul următor nu-i îngăduie să se dezvolte. După ce reformația religioasă se afirmă în Transilvania, se iau măsuri în 1557 pentru înființarea de colegii protestante în mănăstirile secularizate din orașele Cluj și Tîrgu Mureș apoi în cele din Alba Iulia și Oradea, care erau și importante centre economice. Aceste colegii devin focare de răspîndire a noii culturi umaniste, limba de predare fiind în primul rînd latină.

Ideile umanismului și ale Renașterii s-au răspîndit în sec. XVI și în lumea orașenească din Moldova și Tara Românească, ceea ce rezultă și din faptul că aceasta se arată preocupată de organizarea unor așezăminte de cultură și învățămînt cu profil superior. Astfel în Moldova se întemeiază de domnitorul Alexandru Lăpușneanu o școală în care se predau limbile slavonă și greacă, probabil și latina. Succesorul lui Lăpușneanu, Ioan I despot Vodă, care studiase medicina la Montpellier și imbrățișase apoi

* Acest articol este un rezumat al lucrării mele: Academia domnească de la Sf. Sava, ms. de 256 pagini.

reforma protestantă în Germania, în scopul străgerii moldovenilor la luteranism, pune bazele unui colegiu latin la Cotnari în anul 1562, pe care intenționa să-l înzestreze cu o bibliotecă valoroasă. A așezat ca rector al colegiului pe vestitulumanist Ioan Somner. Despot Vodă planuia să alcătuiască la curtea domnească din Suceava și o adunare de învățăți, o „academie”, însă evenimentele politice potrivnice nu i-au îngăduit să-și realizeze decât parțial planurile¹.

Sub influența umanismului și reformei, dieta Transilvaniei decidea în anul 1565 fundarea unui colegiu universitar la Alba Iulia, în care să se învețe limbile greacă și latină. Dar inițiativa întemeierii unei „academii” nu s-a realizat din cauza opoziției nobililor și a luptelor dintre habzburgi și turci. Contrareforma catolică condusă de iezuiți a determinat pe principalele Transilvaniei Ștefan Báthory, care era și rege în Polonia, să pună bazele unui colegiu universitar la Cluj, în anul 1581 având un plan de învățămînt similar cu al academiei din Apus și un rector de prestigiu, Antonio Possevino. În 1603, iezuiții sunt alungați din Transilvania, iar „academia” clujeană își încheiază activitatea.

Prima încercare de organizare a unei „academii” în Țara Românească o face domnitorul Petru Cercel (1583—1585), care își însușește o bogată cultură în perigrinările lui prin Italia și Franță, dovedindu-se și un talentat poet. Concepind academia în spirit umanist, ca o societate de literati și oameni de știință, Cercel adună la curtea din Tîrgoviște mai mulți francezi, italieni, greci, cunoscuți ca oameni de litere, juriști, arhitecti, pictori, etc., însă domnia-i scurtă n-a îngăduit ca frumoasa inițiativă cultural-științifică să dea roade². Chiar în forma ei incipientă, „academia” tîrgovișteană reprezintă expresia pătrunderii umanismului în țara noastră. În sec. XVII au loc importante prefaceri în structura social-economică a țărilor române, cu ecouri puternice în viața politică și culturală. Dregătorii din administrația țărilor, negustorii și meșteșugarii, pentru a corespunde stadiului mai avansat al societății, au nevoie de un orizont mai larg de cunoștințe, de aici preocuparea domnitorilor din Moldova și Țara Românească și a principilor din Transilvania de a organiza un învățămînt adecvat. Gabriel Bethlen, principe calvin opus iezuiților, pune bazele unui colegiu academic la Alba Iulia în 1622 cu trei facultăți, aducând profesori valoroși ca : Alstedius, de la universitatea din Herborn, căruia îl incredințează și conducerea colegiului ; Bisterfeld, Martin Opitz și Ludovic Piscator, de la universitatea din Heidelberg. A profesat la Alba Iulia și învățătul transilvănean János Apáczai Csere, format în Olanda.

În Moldova, Vasile Lupu, domn autoritar, adept al politicii de centralizare a puterii de stat și de apărare a credinței ortodoxe față de alte curente religioase, înființează în anul 1640³ o „academie” domnească, după modelul celei create de mitropolitul Petru Movilă al Kievului, în cadrul mănăstirii Trei Ierarhi. Înalta școală, condusă de fostul rector din Kiev, Sofronie Pociąski, avea în programul de învățămînt studiul limbilor latină, slavonă și greacă, al disciplinelor aparținînd filozofiei neoaristotelice.

¹ St. Hîrsănescu, *Schola Latina de la Cotnari*, biblioteca de carte și proiectul de academie al lui Jacob Ercklide Despödul, București, 1957, passim.

² St. Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfîrșitul sec. XVI*, Cluj — Sibiu, 1944, pp. 43—46.

³ St. Hîrsănescu, *Academie Domnească din Iași, 1714—1821*, București, 1962, p. 5. Autorul consideră așezîmîntul echivalent cu un colegiu aguzean.

Desigur vor fi predat aici și invățăți români ca Eustratie logofătul și Simion dascălul.

Un început de invățămînt se realizează și în Țara Românească prin înființarea în anul 1646, la Tîrgoviște, atunci capitala Țării, a unei instituții consimnată de misionari catolici sub denumirea *Schola greco e latine*. Inițiatorul ei este Matei Basarab, îndemnat de cărturarul Udriște Năsturel și de marele postelnic Constantin Cantacuzino. Acesta era un grec constantinopolitan bogat și influent, care s-a stabilit la noi în vremea domnitorului Radu Mihnen (1611–1616, 1620–1623), puternic susținător al influenței grecești. Ajuns mare dregător, fiind bogat și cu mari relații în aristocrația greco-levantină din Constantinopol, C. Cantacuzino s-a căsătorit în anul 1628 cu Elena, fiica lui Radu Vodă Șerban, (1602–1611) continuatorul politicii antiotomane a lui Mihai Viteazul. Având o solidă poziție economică și politică, marele postelnic C. Cantacuzino s-a străduit să dea o îngrijită educație și instrucție fiilor săi. Bucurindu-se de o deosebită influență la Curtea domnească, a determinat pe Matei Vodă să chemă la Tîrgoviște pe invățătul grec Pantelimon Ligaridis, profesor la Academia patriarhiei din Constantinopol, format la institutul lezuit Sf. Atanasie din Roma și să dea ființă menționatei *Schola greco e latina*, de tipul colegiului întâmpinat în Europa acelei vremi, denumit *Collegium academicum seu illustre*, cu cinci ani de studii. Aici au invățat filii celor mari ai lui Constantin : Drăghici și Șerban⁴. Ultimul a ajuns domnul Țării Românești în 1678. În acest colegiu, baza invățăturilor o constituia studiul limbilor clasice, adăugindu-se retórica, logica și elemente de matematică, istorie și geografie, acestea din urmă solicitate de interpretarea textelor vechi religioase. Deoarece se neglijau științele exacte și ale naturii, invățămîntul din colegiu era formal, totuși apariția lui constituia față de nivelul general mai limitat al școlii de la noi de pînă atunci, un incontestabil progres cultural, marcând un pas important în procesul de ridicare a invățămîntului din Țara Românească pe o treaptă superioară. După ce și-a încheiat ciclul studiilor de 5 ani, cu o serie de 12 elevi, printre care cei doi frați Cantacuzino, Ligaridis a plecat din țară din motive necunoscute și colegiul își încheiază existența, în 1651.

În anul 1655 s-a declarat marea răscocălită antifeudală a slujitorilor militari (seimenii și dorohantii). Nemulțumiți de asupririle și abuzurile maiorilor boieri, răsculajii au suprimit pe mulți dintre aceștia chiar lîngă curtea domnească. Cel care au scăpat, s-au refugiat în orașele transilvânești de lîngă graniță : Brașov și Sibiu. La Brașov și-a adus și Cantacuzino familia, în sinul ei găsindu-se și al treilea fiu, Constantin, în vîrstă cam de 15 ani. Aici funcționa școala reorganizată de Ioan Honterus în 1544, cu reputație tradiție de studii clasice umaniste, cu profesori bine pregătiți, printre ei remarcindu-se Martin Albrichius „philosophiae magister et Scholae Cor <onensis> Rector”. La 31 august 1655, acesta dedica „magnifico ac generosissimo domino C. Cantacuzeno” opera teologică a lui Luca Osiander, „Enchiridion”, apărută la Wittenberg în 1608, conținând pole-

⁴ Pr. Pall, *Les relations de Basile Lupu avec l'Orient orthodoxe et particulièrement avec le patriarcat de Constantinople évangélique* surtout d'après les lettres de Ligardis, în „Balcania”, VIII, 1945, p. 138 ; G. Călinescu, *Altre notizie sui misionari catolici nel Poartă Română*, în „Diplomaticum Italicum”, II, 1930, pp. 368–369, 400–401, în care se arată că colegiul era frecventat de 12 elevi.

mica dintre Augustini și Anabaptiști. În decembrie, Albrichius dedica opera-i proprie „Disputatio theologica” (Brașov, 1635) „Magnifice generosissimoque d. Constantino Cantacuzeno Wallachiae Magnati, domino suo gratiosissimo”. Ambele cărți — care au făcut parte din biblioteca Postelnicului Cantacuzino, bibliotecă ce uimea pe călătorul sirian Paul din Alep prin manuscrisele și cărțile rare — se găsesc în biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (C.V.I 47.526 și 432.463). Probabil, cu unii dintre acești profesori va fi început să învețe adolescentul Constantin greaca veche și mai ales latina, pe care le stăpinea bine cind a pornit la studii în Italia.

In 1660, ca urmare a poruncii Portii otomane, domnitorul Gheorghe Ghica stabili ca reședință permanentă a țării orașul București, Tîrgovișten pierzind pentru totdeauna rolul de capitală. În noile condiții create, domnitorii români și unii mari boieri cu preocupări culturale, vor relua efortul în vederea organizării învățământului pe o treaptă superioară colegiului greco-latîn de la Tîrgoviște, ajungîndu-se ca după o perioadă de peste 40 de ani să se întemeieze Academia domnească de la Sf. Sava din București, a cărei evoluție timp de un veac și mai bine constituie obiectul prezentelor comunicări.

In jumătatea a doua a sec. al XVII-lea cultura clasei conduceătoare din Tara Românească îmbrăcă unele aspecte noi, ca urmare a prefacerilor social-economice și politice și a creșterii influenței culturii grecești. Această perioadă comparată cu prima jumătate a secolului, se caracterizează prin pătrunderea mai accentuată a elementului greco-levantin în rândurile marii boierimi autohtone. Imbogățiti prin rolul de agenți ai Portii otomane în exercitarea monopolului impus asupra comerçului nostru exterior, acești greci aparținând patriciatului orăjenesc, cunoscători ai condițiilor istorice din țările Apusului cu o economie mai dezvoltată, cu care avu-seseră strînsă relații de schimb, vin în Tara Românească și contribuie în oarecare măsură la dezvoltarea culturii românești.

Fiindcă resursele economice limitate ale Țării Românești nu puteau satisface dorința mereu crescîndă de imbogățire a marii boierimi, în sinul acesteia se produce o criză care duce, mai ales din anul 1663 cînd din cauza intrigilor unor boieri pe lingă domnitorul Grigore Ghica, este ucis postelnicul Const. Cantacuzino. În divizarea ei în două tabere ce se dușmanesc de moarte, a Cantacuzinilor și a Bălenilor. Fiecare faciune boierească luptă să acapareze în folos propriu dreptorile țării aducătoare de venituri mănoase, să limiteze deci guvernarea statului la un grup restrîns de boieri. În fiecare din cele două tabere se găseau și boieri de origine grecească, așa că nu se poate susține științific că frâmintările din taberele boierești ar fi fost expresia reacțiunii pământene împotriva pătrunderii greco-levantinilor în rîndul protipendadei românești. Între marii boieri români, în frunte cu domnul țării, și greci se manifestă o strînsă solidaritate de clasă în vederea exploatarii țărănimii și înăbușirii răscoalelor țărănești. În asemenea condiții, virfurile boierimii băstinașe vor manifesta o vîldă înclinare pentru însușirea limbii și culturii grecești vechi. De aici a rezultat însă o diferențiere a acestei aristocrații, de masele populare, nu numai prin avere, prin situația socială și politică, ci și prin limba întrebuințată de obicei, pentru a da expresie fenomenelor de cultură, vorbind grecește.

Printre voievozii români care se manifestă activ pentru promovarea culturii românești, un loc principal îl ocupă din 1678, cind urcă pe tronul țării, Șerban Cantacuzino, unul din cei 12 elevi de odinioară ai colegiului umanist greco-latinesc de la Tîrgoviște, condus de Ligaridis. Lui Șerban îl se datorează traducerea din grecește în românește și tipărirea celui mai important monument de limbă românească literară *Bible* (1688).

Istoriografia română și străină mai veche, apreciind pregătirea intelectuală și contribuția lui Șerban Vodă Cantacuzino la dezvoltarea tiparului, a ajuns în general la concluzia că acestuia îi revine meritul de a fi pus în practică ideea înființării Academiei domnești din București. Într-un studiu minuțios, folosind critic toate izvoarele și literatura istorică privind fondatorul și data întemeierii Academiei, am stabilit că ea este opera lui C. Brincoveanu și că datează din anul 1694⁶. Opinia exprimată ulterior de învățatul Cleobule Tsourkas din Salonic⁷ că instituția bucureșteană era grecoască fiindcă ar fi fost înființată de rumeliotul Gheorghe Vodă Duca în 1678, am dovedit prin un alt studiu⁸ că este lipsită de orice bază documentară. Într-o lucrare mai recentă⁹, istoricul grec — fără să se refere în vreun fel la articolul meu din 1967 — reia pe un spațiu mai larg aceeași teză greșită. De curind și Ariadna Camariano-Cioran a reluat discuția asupra originea Academiei bucureștene, atribuind-o tot lui Șerban Cantacuzino, însă în fază de sfîrșit a domniei acestuia. Toată argumentarea e construită numai pe ipoteze și interpretații forțate. De pildă, cauță să dovedească că nici din „faza incipientă a școlii grecești de pe timpul lui Brincoveanu” nu există scrisori care să vorbească de Academie¹⁰. Dar însemnările unui Șerban Greceanu, din 1695, în care arată împede că este elevul Academiei, nu este o dovedă irefutabilă?

În studiul din 1964, alcătuit cu prilejul centenarului Universității București, continuatoarea Academiei din 1694, am expus argumentele care duc la încheierea că fondatorul Academiei n-a putut fi decât Constantin Vodă Brincoveanu, că evenimentul cultural exceptional a avut loc în anul 1694 și s-a predus datorită mai ales influenței marelui cărturar român Constantin Stolnicul, format la universitatea italiană din Padova. Acestui strălucit umanist din Tara Românească i se poate alătura prin adincimea și soliditatea concepției istorice numai vestitul învățăt moldovean, Dimitrie Cantemir. Domnitorul Brincoveanu a fost convins de Stolnicul Cantacuzino să înființeze înalta școală domnească pentru a se da posibilitatea în primul rând tineretului aristocratic să-și largescă orizontul cunoștințelor, frecventind „inalte cursuri de epistimii (științe) pe grecește”, bazate pe studiul clasicismului greco-latinesc.

⁶ I. Ionăscu, Cu privire la data întemeierii Academiei domnești de la Sfântul Sava din București, în *Studii*, XVII (1964), nr. 6, pp. 1233–1271.

⁷ Cf. Tsourkas, *Autour des origines de l'Academie grecque de Bucarest (1673–1821)*, în *Balkan Studies*, VI (1963), pp. 263–280.

⁸ I. Ionăscu, *Academia domnească de la Sf. Sava din București, factor de propagare a culturii în Peninsula Balcanică până în 1821*, în *Analele Universității București. Seria științe sociale. Istorie*, an. XVI (1967), pp. 39–54.

⁹ Cf. D. Tsourkas, *Germanos Locros, archevêque de Nyse et son temps (1645–1700). Contribution à l'histoire culturelle des Balkans au XVIIe siècle*, Thessalonique, 1970, pp. 64–70. Opinia că cronicașul Radu Greceanu și Radu Popescu au fost elevii Academiei este încă nedокументată.

¹⁰ Ar. Camariano-Cioran, *Academiele domnești din București și Iași*, București, 1971, p. 24.

Stolnicul Cantacuzino a propus desigur ca organizarea Academiei să se facă potrivit planului de studii de la Padova, universitate în care el studiase și unde exista o veche tradiție umanistă, creată de celebri profesori Pietro Pomponazzi și Cesare Cremonini, învățărurile având o orientare vădit antiscolastică. Astfel în „*facultas artium*” se predă filozofia neoaristotelică, acordindu-se în cadrul logicei și fizicei o importanță deosebită studiului naturii, înlocuindu-se prin experiențe elementele scolastice medievale cunoscute sub numele „universalia”. Din nefericire, nu ni s-a păstrat primul plan de învățămînt din 1694, un asemenea plan existind numai din anul 1707.

Deci, bazele învățămîntului superior în limba elină și populară din Țara Românească au fost puse de un domn autohton, C. Brincoveanu, iar nu de Gheorghe Duca — cum susține Tsurkas în articolul citat. Faptul că predarea obiectelor de învățămînt se făcea în limba greacă, corespunde mentalității societății feudale după care numai limbile declarate de biserică creștină ca „sfinte” (greaca, latina, slavonă) aveau chemarea de a servi drept instrumente de difuzare a învățăturii în școli. Trebuie respinsă deci teza unor istorici, după care Academia bucureșteană, folosind limba greacă în predare, ar fi o creație a străinilor.

Înființarea Academiei domnești de la Sfîntul Sava în ultimul deceniu al sec. al XIX-lea a marcat începutul renașterii studiilor clasice în Țara Românească. În planul ei de învățămînt apar de la început unele discipline care exprimă tendința de înlocuire a instrucției teologice, cu una care să țină seama de rolul răjiunii, de realitatea obiectivă. În școală din București, profesorii interpretau pe mulți dintre autorii clasici, după cum rezultă din manuscrisele profesorilor și din numeroasele caiete ale școlarilor ce se ridică la peste 150 și se păstrează în biblioteca Academiei R.S.R. și în biblioteca universității din Iași.

Avind studii terennice de filozofie și filologie făcute la Constantinopol dar mai ales în Italia (Padova, Veneția, Roma), apoi în Germania și Franța, dascălii bucureșteni vor contribui prin nivelul înalt al prelegerilor lor la răspândirea în cultura română și a ideilor de progres din lumea occidentală, de laicizare a învățămîntului și descătușarea treptată a gindirii de ideologia religioasă. Cu toate că nu avem planul de învățămînt din 1694, din caietele de cursuri ale elevilor și însemnările de pe fiilelor lor se poate deduce că instituția lui Brincoveanu era o școală de învățămînt mediu și superior, căci aici pe lingă gramatică, retorică, poetică, logică și greaca veche și nouă, materiile unui colegiu, se învăța și filozofia, care cuprindea atunci științele filozofice propriu-zise (filozofia, psihologia, plus fizica, cosmologia (astronomia) și metafizica, toate predate sub forma de comentarii la operele lui Aristotel. Predarea, de către profesorul-director Sevastos Klimenitis, a unor cursuri de fizică, astronomie și psihologie la București însînte de 1700 o dovedesc manuscrisele cu însemnări din anii 1694 și 1699 ale elevului academiei Gheorghe Hypomenas din Trebisonda. Aceste cursuri fusese să ținute anterior de Sevastos la Academia din Constantinopol, al cărei plan de învățămînt era asemănător cu al facultății de arte liberale (*facultas artium*) de la universitățile din centrul și apusul Europei, în special de la Padova. Vizitind Bucureștii în 1713, învățățul grec Al. Helladius considera că nivelul studiilor filozofice și filologice de la școală domnească o îndreptățește să-si spună academie („neque mirum est Bucurestium Academiam vocari”).

Flind frecvență și de tineri cu slabe resurse materiale, din sudul Dunării : bulgari, greci, sirbi și aromâni, Academia de la Sf. Sava, for de lumină pentru întreg sud-estul european, avea un caracter interbalcanic. Profesorul Sevastos era adeptul filozofiei neoaristotelice în interpretarea lui T. Coridaleu, fostul rector al Academiei din Constantinopol, care făcea legătura în domeniul gândirii filozofice între Orient și Occident și fixa bazele invățământului filozofic în sud-estul european și țările române în sec. XVII și XVIII.

Trebue reținut faptul că unele influențe asupra desfășurării procesului de invățământ din Tara Românească ne-au venit și din Germania, în special de la universitatea din Halle, întemeiată în anul 1694, odată cu fundarea Academiei domnești din București, în cadrul cărei universități, savantul Leibniz va inaugura în 1706, Colegiul Oriental. Lucrarea de acum un deceniu a lui E. Winter (*Die Pflege der West- und Südslavischen Sprachen in Halle im 18 Jahrhundert*, Berlin, 1955) ne dezvăluie cum în vîrmea lui Brincoveanu, intelectuali formați la Halle, în special tineri din Transilvania, vin la București ca educatori și oameni de companie ai unor membri din familia domnească sau ca preceptorii (dascăli de casă) în familiile boierești. Totodată la Halle au activat invatați care au pus bazele iluminismului german, Christian Thomasius (+1728) al căruia fidel discipol Fr. Chr. Baumelster, a prelucrat opera filozofică a lui Wolf, cunoscută prin această filleră și tradusă în română de Samuil Micu, unul din protagonistii Școlii ardelenă.

Pentru pregătirea cadrelor didactice necesare Academiei cit și în vederea formării unor elemente utile pentru aparatul său diplomatic, Brincoveanu a acordat burse unora dintre absolvenții studiilor din București spre a și le continua în Italia, în Venetia și Padova, printre aceștia fiindu-ne cunoscut numele lui Gheorghe Hypomenas din Trapezunt, care își luă doctorul în medicină la Padova în 1709, cu celebrul profesor A. Vallismieri. În 1712, Hypomenas a îngrijit tipărirearea marelui dictionar grecesc al lui Varinos, dedicat lui Brincoveanu. A rămas multă vreme la Venetia îngrijind de afacerile bănești ale lui Brincoveanu și ale urmășilor acestuia și nu s-a ocupat niciodată de profesorat. Alii bursieri trimiși de Brincoveanu în Italia au fost Răducanu Cantacuzino, fiul vestitului Stolnic, care studiază apoi și la Paris împreună cu Hrisant Notara și Atamasie, fiul vornicului Pascale din Tîrgoviște, acesta din urmă de la Venetia, a ajuns călugăr la Athos.

Preocuparea grupului restrins de mari latifundiari, pe care se sprijinea domnia lui Brincoveanu, autoritară în interior și de mare prestigiu în afară, de a-și instrui copiii să mai temeinie, în limbi străine, avea ca resort interesul menținerii puterii politice în mîna oligarhiei boierești. De aceea părinții se adresează copiilor să învețe grecește, iar mai vîrstos latinește și italienește, pentru că cu „învățătura științei acestor trei limbi numele vostru va fi cinstit la Curțile cele mari”. Dacă în țară nu există toate condițiile unei asemenea instrucții pentru copii, ei vor căuta să-i trimită și în străinătate. Scopul instruirii deosebite fiind prioritatea la ocuparea marilor drepturi ale statului, sursa principală acum a veniturilor boierești, vom găsi în sec. XVIII apeluri către domnitorul țării ca după ce copiii „vor invăța carte bine la școală grecească”, să ia pe unii la Curte.

După uciderea mîselească de către Poarta Otomană a domnitorilor C. Brîncoveanu (1714) și Ștefan Cantacuzino (1716), și înstaurarea regimului turco-fanariot care a însemnat intensificarea atât a exploatarii feudale cât și a celei turcești prin domnitorii fanarioși, activitatea Academiei de la Sf. Sava s-a desfășurat în ritm neregulat, cu faze de avint și stagnare. Faza de avint din vremea ultimilor domni pământeni se continuă cu toate condițiile istorice nefavorabile (războiul turco-habsburgic încheiat prin răpirea Olteniei de către austrieci, 1718) în domnia lui Nic. Mavrocordat (1718, 1719—1730), distins intelectual și pasionat colecționar de cărți și manuscrise rare, constituind renumita bibliotecă de la mănăstirea sa Văcărești, imitație arhitectonică a Hurezului brîncovenesc. Învățatul domn fanariot Constatin Mavrocordat, fiul lui Nicolae, înțelegind că politica culturală a lui Brîncoveanu de a trimite fii de boieri la studii în Italia era aceea care putea asigura pregătirea de profesori cu larg orizont cultural, dispuse ca 12 „feciori de boieri” să meargă „la Veneția pentru Invățătură”, printre ei fiind și Răducan Cantacuzino, fratele lui Mihai Cantacuzino, eroniarul, dar după trei ani fiind părăsit la Poartă de fostul domnitor Mihai Racoviță că și-a trimis la Veneția cu acești bursieri și averea sa, a fost nevoie să-l reducă în țară. Faptul ilustrează politica retrogradă și brutală a turcilor care se opuneau ca tineretul să se instruiască în Apus, de unde puteau să-și însușească idei noi, avansate. În a doua jumătate a sec. XVIII și în primele două decenii ale sec. al XIX-lea au loc în condițiile destrămării feudalismului importante transformări social-economice. Angrenați în comerțul de cereale, stăpini de moși, mărindu-și rezerva feudală, cresc obligațiile -muncă (clacă) și de dijma ale țărănilor dependenti. Pe de altă parte statul feudal intensifică fiscalitatea față de țărani, aceștia fiind nevoiți să vindă cereale mai multe pe piată. Ca urmare piata internă se largeste tot mai mult, crește numărul iarmaroacelor, cele mai multe înființate pe pământul mănăstirilor și boierilor interesați să cîștige prin impunerea monopolurilor feudale. Închid din vremea războiului ruso-turc din 1769—1774, datorită îndepărțării temporare a dominației turco-fanariote asupra țărilor române, comerțul intern și extern al acestor țări devine mai activ, situație ce se va menține și după război, grație reglementării prin clauzele tratatului de pace de la Kuciuc-Kainargi (1774) a obligațiilor față de Poarta Otomană.

În noile condiții favorabile create, mărfurile străine circulă în cantități tot mai mari, atrase și de tarifele vamale scăzute, impuse de politica retrogradă a Portii prin sistemul absurd al capitolajilor, fapt ce a frinat în oarecare măsură dezvoltarea producției de mărfuri meșteșugărești și manufacturiere. În același timp apar la noi primele elemente capitaliste în producția de mărfuri, se accentiază rolul negustorilor și al unor boieri interesați în noile relații de producție. Paralel cu acest proces, patrund în țara noastră, prin negustori, îndeosebi greci, și ideile revoluționare burgheze din Europa apuseană. Totodată elementele înaintate ale burgheziei, sprijinite de domnii fanarioși, vor stăru înțeles un conținut nou învățămîntului superior din țara noastră, corespunzător schimbărilor din baza economică, să se înlocuiască limba de predare, greaca clasicală, limbă moartă, cu greaca populară (aplă), să se acorde importanță studiului științelor („epistimurilor”), introducindu-se cunoștințe și metode noi, legate de aplicații practice, experimentale și de concepțiile

iluministe din școlile Europei centrale și occidentale, pătrunse la noi prin profesorii greci formați la Constantinopol, în Italia și prin acei instruiți la Viena și în alte centre universitare germane, succedindu-se necesară și introducerea în planul de invățămînt alături de latină, a limbilor moderne franceză și italiană, importante instrumente de difuzare a progreselor realizate în știință și ideologie. Condițiile nou create vor îngădui lui Alexandru Ipsilanti, domn fanariot cu vederi avansate, să pășească la reorganizarea Academiei de la Sf. Sava pe baze mult mai largi decât pînă la el, care — după opinia sa corea cum exagerată — ar fi îngăduit țărîi să renunțe la se mai gîndi la trimiterea unor tineri localnici pentru desăvîrșirea studiilor în străinătate.

Astfel prin hrisovul emis în anul 1776 domnitorul Al. Ipsilanti cu o vizibilă orientare progresistă arată că țara — în urma unui război de șase ani, încheiat prin pacea de la Kuciuc Cainargi (1774) — se găsea „lipsită de profesori și instructori și... de tot felul de invățături și științe atît filozofice, teologice, matematice, literare, cit și de cunoștință a altor limbi, care aduc invățătura...”, și în consecință — continuă decretul domnesc — „am rîndut școli cu profesori invățăți în mai multe limbi, precum în alt hrisov deosebit am legiuît, orînduind și leaă bună tuturor profesorilor, ajutor, hrana trebuințoasă pentru școlari și toate cele trebuințioase pentru răspindirea instrucției”.

Prin hrisovul din ianuarie 1776, domnitorul reorganiza invățămîntul în lumina concepției iluministe a vremii, al cărei adept era, fixând la Academia domnească de la Sf. Sava un corp didactic format din nouă profesori (în loc de doi-trei cîtii fuseseră pînă atunci) și un număr de 75 studenți bursieri, la aceștia adăugindu-se și cei externi, care pînă la absolvire aveau să învețe 12 ani de zile, începînd de la vîrstă de șapte ani, în ultimii ani urmînd să-și insușească fizica modernă, în locul celei aristotelice, și astronomia.

În condițiile noii reforme școlare din 1776, elementele progresiste au luptat în decenile următoare ca să se dea invățămîntului superior un conținut nou, corespondător schimbărilor din baza economică, cerînd să se înlocuască predarea studiilor în greaca veche, limbă moartă, cu greaca modernă, să se dea preferință studiului științelor exacte însoțite prin înșusirea deosebită a limbii franceze, tineretul privilegiat din Tara Românească își asigura posibilitatea ca prin citirea anumitor opere cu caracter filozofic din Europa veacului al XVIII-lea să intre în contact cu idei înaintate, reprezentînd suprastructura ideologică a unor relații sociale noi, care vor acționa asupra ritmului de dezvoltare a societății românești în condițiile descompunerii sistemului feudal și ale formării noilor relații de tip burghez.

Sub influența ideologiei iluministe, de esență mai ales franceză, invățămîntul bucureștean a căpătat o relativă orientare nouă, prin instituirea predării științelor moderne experimentale, iar în gîndirea elevilor de la Sf. Sava încep să-și facă loc treptat unele idei ale enciclopediștilor și filozofilor mecaniciști francezi, adversari ai ideologiei feudale absolute. Este de remarcat însă că o influență deosebită a exercitat asupra invățămîntului din țările române în primele decenii ale secolului al XIX-lea, sistemul științific bazat pe experiență și rujune, formulat de abutele Etienne de Condillac, filozof francez sensunist cu tendințe materialiste, unul din cei mai tipici reprezentanți ai filozofiei iluministe, ale

cărui lucrări („Traité des Sensations”, 1754; „La Logique” 1781), prin care se combate ideologia lui Leibniz, devin manuale de bază în academiiile din Bucureşti şi Iaşi, fiind traduse mai tîrziu şi în româneşte. Un rol asemănător va juca şi opera lui Destutt de Tracy („Éléments d'idéologie”) elevul lui Condillac. În Transilvania ideile lui Condillac, discipolul lui Locke, ajung să fie cunoscute prin opera lui J. Lanjuinais, „Le monarque accompli” (Lausanne, 1774), dedicată împăratului habsburgic Iosif al II-lea, considerat ca model de monarh „luminat”, operă prin care autorul influenţat de Rousseau manifestă un interes deosebit în tratarea problemei, instrucţiei şi educaţiei poporului, necesare unui stat bine organizat şi dezvoltat.

În predarea ştiinţelor exacte încep să se folosească în instituţia bucureşteană instrumente pentru experienţe (de pildă în domeniul fizicei şi chimiei), în care scop unii profesori călătoresc în Apus pentru procurarea lor, cum face Manase Eliad. Acesta apreciind preocuparea lui Alex. Ipsilanti pentru ridicarea nivelului invăţăturilor de grad superior, îl adresează un panegiric elogiuindu-l pentru clădirea Academiei, atragerea celor mai buni profesori şi introducerea „filozofiei experimentale” şi „chimiei” singurele interprete ale naturii, nu în... cugetări omeneşti, care ar putea fi false... ci în natură...”.

Dintre profesorii Academiei întlniţi înainte de 1778 şi prezenţi de asemenea şi după anul reformei, alături de Manase Eliad figurează Neofit Cafsocalivitul, profund cunoşător al culturii clasice greceşti şi animator al mişcării intelectuale din Bucureşti în anii 1760—1784, care ne-a lăsat mariuşcise şi numeroase traduceri din Homer, cum şi interpretarea în 1782, a operei lui Plutarh din Cheronêa, relativă la educaţia copiilor, în care aduce observaţii personale la ideile pedagogice ale scriitorului grec, foarte răspândite în invăţămîntul superior de la noi. Neofit s-a manifestat totodată ca un fervent susţinător al introducerii limbii greceşti populare în invăţămînt, elina fiind o limbă de cultură cu totul diferenţiată de limba vorbită.

Reforma şcolară a lui Ipsilanti prevedea ca invăţăturile să se predea în limba greacă (veche sau nouă), însă se puteau folosi la unele discipline (cum erau matematica, fizica) şi limbile moderne : franceza şi italiana, pentru a căror deprindere se creiau şi catedre speciale. Însă această prevedere a legii lui Ipsilanti nu s-a putut aplica deplin decât în primul deceniu al sec. XIX. J. L. Carra, care a trăit mai mulţi ani în ţările române, scrie în 1777 că dascălii Academiei de la Sf. Sava dau lecţii de limba latină, greacă şi de teologie, însă un german anonim care îşi publică la Viena în 1790 impresile călătoriei la Bucureşti (*Beschreibung und Schicksale von Bender, Bukarest und Orsova*), ne informează că pe lîngă profesorii de gramatică şi logica lui Aristotel, este unul de latină şi altul de franceză.

Spre deosebire de războiul încheiat prin tratatele de pace de la Şistov şi Iaşi, războiul rusou-turc din 1806—1812 n-a suspendat pentru toată durata lui activitatea instituţiei de invăţămînt superior din Bucureşti. Această situaţie o confirmă bilanţul cheltuielilor şcolilor întocmit la 31 decembrie 1810, în care se atestă că directorul C. Vardalău şi alii doi profesori au funcţionat întregul an, ca F.A. Laurençon („Lorenson”) dascălu „franţez” şi „dascălu al doilea franţez Piculo” (Piccolo), funcţionau primul de la 1 iulie şi celălalt de la 1 iunie. Expresia „franţez” indică disci-

plina, nu originea etnică a dascălului, fiindcă știm sigur că N. Piccolo (Nicolae Sava) era bulgar din Tîrnova, născut în 1792, și studiaș la Academia din București. Piccolo era și membru al societății literare de pe lingă academia bucureșteană, unde făcea comunicări în limba franceză. Prezența a doi profesori de franceză la Sf. Sava ilustrează interesul pe care o parte din aristocrație, unii boernăși și burghezia în formare îl manifestă pentru această limbă, prin care sunt vehiculate ideile de progres și libertate ale revoluției franceze. Printre alte dovezi că tineri din diverse categorii privilegiate studiau aici avem și numele prenumeranților la „Istoria sinoptică a Greciei”, tradusă din engleză și germană în greaca populară în 1807, printre aceștia figurind: Gheorghe (Iordache) Văcărescu, Scarlat și Matei Ghica, Ion Emanoil Persiano (fiul cunoscutului panegirist al lui Mavrogheni), Zamfir Greceanu și alții, cu precizarea că sunt „studenți români”, la care se adaugă și alții din Mețovo. Ca profesori abonați sunt menționați: Constatin Vardalău, Gheorghe Ștefan și Vasile Neculau. Între cei opt profesori din 1810 apar un dascăl „neamț” și altul „rus”, desigur pentru predarea limbilor germană și rusă, de a căror existență anterioară în planul de invățămînt al instituției de care ne ocupăm nu posedăm știri. De bună seamă, introducerea limbilor germană și rusă reflectă realizarea revendicării în primul rînd a acelor pături sociale interesante în dezvoltarea legăturilor economice cu Austria și Rusia. În perioada 1776—1821 la conducerea Academiei și la catedrele ei s-au perindat profesori reputați prin activitatea lor didactică și științifică, prin continua stărîușină în a se informa asupra metodelor moderne de invățămînt practicate în universitățile din Europa, asupra ritmului ascendent de imbogățire a conținutului materiilor de studiu. Trebuie subliniat faptul că o contribuție prețioasă la cunoașterea activității unora dintre acești profesori a oferit istoriografie dr. Em. Turczynski prin opera „Die deutsche griechischen Kulturbeziehungen bis zur Berufung König Ottos (München, 1850).

Printre directorii de prestigiu menționăm pe următorii: Lambru Fotiade (1795—1805), născut în Ianina, despre care un contemporan scria că a dat Academiei bucureștene prin activitatea desfășurată o deosebită strălucre, formind o serie de tineri remarcabili prin adinția orientare în classicismul greco-latîn ca: Grigore Brîncoveanu, Zenobie Constanțin Hagi Pop din Sibiu, Nestor Craiovescu, Ilarion Gheorghiadis, viitor episcop argeșean; N. Văcărescu, Dinicu și Iordache Golescu, frații Cimpineanu, frații Filipescu, M. Christaris, Neofit Duca, P. Codricea, G. Ghenadie, Em. Tenedos. Este de subliniat faptul că numeroși tineri bulgari și-au făcut studiile la București, acestia devenind — reîntorsi în Bulgaria — factori activi ai organizărilor școlii laice și ai luptei pentru eliberare națională. Printre aceștia menționăm pe: N. Piccolo, Ștefan Vogoridi și frațele său Atanasie, nepoții lui Sofronie Vladimir din Vrața, care a tipărit prima carte în limba bulgară, Chiriacdormion, la Rimnic (1806), Hristofor Hagi Ivanovici din Șișot, Anton Hagi Krimeev. Prin 1819 și Petăr Beron, vestitul doctor și om de cultură bulgar, care a publicat la Brașov primul abecedar în limba bulgară, în 1826, a fost de asemenea elevul Academiei bucureștene. Profesorul Lambru poseda o bibliotecă importantă cuprinzînd operele de bază ale culturii greco-române, ca unul ce stăpinea perfect pe lingă elină, istoria și turca, limbile moderne franceza, italiana și germană. De la el au rămas numeroase manuscrise de conținut variat,

prevălind cele de caracter didactic și retoric, în care susține teza iluministă potrivit căreia valoarea morală și materială a omului și a popoarelor se măsoară după gradul lor de cultură, iar grăbirea eliberării acestora de dominația turcă depinde de ritmul înflințării de școli, în care să se cultive sentimentul patriotic. Fostul elev Piccolo aprecia mai tîrziu că Lajmbru Fotiade „enseigna avec un éclat incomparable avant lui”, că „composait en grec ancien avec une élégance et une facilité étonnantes” și că manuscrisele ale acestuia se găseau și la biblioteca națională din Paris. C. Vardalah, grec originar din Egipt, profesor la Academia matematică, pe cind Lambru era director. În 1805, odată cu moartea lui Lambru, trecu la conducerea instituției, situație în care rămase pînă în 1815, când părăsi București pentru Odessa, de unde reveni în 1820.

Avind o serioasă pregătire profesională, a publicat mai multe lucrări didactice foarte răspîndite în acea vreme. Dintre acestea s-a bucurat de o deosebită prețuire „Fizica experimentală... scrisă și tipărită grecește pentru Incepători” (Viena, 1812), în a cărei prefată el precizează că „fizica este sau matematică sau experimentală”, ultima ocupîndu-se „cu fenomenele de experiență”. Cartea conține noțiuni generale, căci — argumentează autorul — „tinărul nu e cu putință să se desăvîrși în școală în orice știință, și nici n-are timp. De la profesor trebuie să capete principii bune... și dacă are mijloace, să progresze după aceea singur la știință la care are înclinație”.

Neofit Duca (1815—1818), născut în Zagora, succedă lui Vardalah la conducerea Academiei din Țara Românească, acesta demisionând la 30 aprilie 1815. Prin anafora boierilor din 30 aprilie 1815 se propune lui Caragea să fie numit director „doctul și eruditul arhimandrit Neofit Duca” bine cunoscut lor, care poate fi socotit mai învățat și mai metodic decît Lambru, căci a locuit multă vreme la Viena și a stat în contact permanent cu bărbați culți și erudiți*. Cînd acesta va sosi în București efortii școlii se vor sfătuî cu el asupra persoanei profesorului de filozofie care urmează să predea: logica, fizica, metafizica, aritmetică, matematică și geografia. La 10 septembrie după sosirea lui în București, Neofit și eforii recomandă domnitorului numirea enciclopedistului Ștefan Comita ca profesor de filozofie și codirector, ceea ce Caragea încuvîntă. Neofit Duca a fost elevul lui Lambru Fotiade. Din numeroasele publicații ale lui Neofit Duca este de semnalat „Enchiridion”, manual de organizarea școlii grecești (Viena, 1805), cuprinzînd în opt capitole o largă prezentare a organizării și mersului învățămîntului în limba greacă, în jăriile române și Balcani la începutul secolului al XIX-lea, luînd ca model școala din București, care era — după aprecierea lui — cea mai bună „în Orient”. Duca era adeptul culturii limbii eline pure (catharevusa) și se opunea folosirii în învățămînt și cultură a limbii populare, direcție pe care o susținuseră Neofit Cafsocalivitul, Iosif Moesiodax, Dimitrie Fotiade Catargi, poetul Atanase Hristopol, Ioan Vilara, poetul revoluționar A. Coray, Veniamin din Lesbos. În anul 1817, Duca fu victimă unui atentat comis de un elev al Academiei, acțiونînd sub influența ideilor propagate de alt dascăl din București, Veniamin, protejatul lui Caragea. După înfringerea eteriștilor în 1821 la Drăgășani, Duca s-a refugiat la Brașov.

In februarie 1818, eforii încredințează conducerea Academiei dascălului Veniamin din Lesbos, care era un bun matematician și aderent activ al

folosirii limbii grecoști populare în locul celei clasice, pe care masele largi n-o înțelegeau, aceasta răminind o limbă de cultură a unei pături sociale restrinse. După ce Caragea fugi din țară, Veniamin, rămas fără protector și dușmanit de Grigore Brincoveanu, care îl socotea „agramatul filozof... lipsit fiind de limba și filologia elenice”, fu alungat din țară în octombrie 1818, peste Dunăre, postul de director fiind încredințat lui Dumitru Stefanopolită, originar probabil din Brașov.

Printre profesorii din etapa ultimă a epocii fanariote mentionăm și pe următorii: Teodor din Dristra (probabil Sălăstra), cunoscut din epigramele elegiace, publicate de N. Vilara în grecește sub titlul: „Adunare de poezii encomiastice” (Lipsca, 1777), și prin cuvintarea adresată lui Nic. Vodă Mavroghenă la urecarea pe tron (1786), apoi prin versurile elogioase ce-i adresează în volumul alcătuit de Manolache Persiano. De la acest dascăl au rămas și manuale scrise, printre care și comentariile la „Epistolalarul lui T. Coridaleu”.

Încă din august 1794, școala domnească avea ca dascăl de filozofie pe Constantin Ioan din Ianina, iar ca dascăl al treilea pe Gheorghe Ioan din Ampelukia, care figurează și în statul de lefi din 1797. Acesta a lăsat cîteva manuscrise didactice grecoști cuprinzind „Introducere în filozofie” și „Prolegomena la cartea Despre suflet”. Mai funcționa ca dascăl de „latina gramatica” încă din 1775 și Dragnea.

Incepînd din 1818 găsim profesor la Academie și pe C. Iatropulos, adept al ideilor lui Veniamin din Lesbos. El era totodată preocupat să preghtească pe elevii școlii domnești și pentru teatru, interpretând piesele cu conținut patriotic alcătuite de Voltaire și Alfieri. Un alt profesor demn de a fi remarcat este Gh. Ghenadios, fost elevul lui Lambru, care și-a continuat apoi studiile la Leipzig și a fost la început dascăl în Odesa, de unde a fost chemat la București, în 1820 împreună cu Vardalău și alți greci de Alexandru Vodă Suțu. Dupa mișcarea revoluționară din 1821, Ghenadie trecu profesor de filozofie la universitatea din Atena.

Prezența în rîndurile corpului didactic de la Academia grecească din București a unor profesori cu adîncă pregătire în filologie și științele exacte, militanți împotriva exploatarii feudale și a dominației otomane, a contribuit la creșterea prestigiului școlii. Ea a devenit o tribună de răspîndire a ideilor iluministe și raționaliste, opuse asupririi turcesti, obscurantismului religios și ideologiei retrograde a unei mari părți din clasa feudală, fapt ce va determina o afluență de elevi, fii de boieri interesați în schimbul de mărfuri, dar și de meșteșugari și neguitori bogăți, numărul lor trecind de 320 în 1816, prevederile restrictive ale legii din 1776 fiind în oarecare măsură depășite de ritmul dezvoltării social-economice. Vin mulți din sudul Dunării, nu lipsesc și unii din Transilvania, cum sunt brasoveanul Dimitrie Eustatievici, autorul „Gramaticii românesti” din 1757 și fiul lui Constantin Hagi Pop din Sibiu, Zenobie Pop, strălucit elev al lui Lambru Fotiadă, căruia îi dedică o operă de erudiție, „Metrica” (Viena, 1803), aceasta reprezentînd inteligența valorificare a cursurilor audiate la București. Analizînd opera lui Z. Pop, scrisă în elină clasică, invățatul român A. Papadopol-Calimah observă cu îndrepîptărire: „Nu știu dacă sunt astăzi mulți care să cunoască aceste două limbi (elină și latinesă) cum se învățau pe atunci în școlile din Iași și din București... care să fie de pildă elinist, latinist și filozof ca

Zenovie Pop". Soliditatea studiilor acestui tânăr a contribuit la ridicarea sa ulterioară pe primul plan al activității economice și financiare a imperiului habsburgic, ajungind director al băncii imperiale din Viena. Bursierii români în străinătate, în epoca lui Gheorghe Lazăr, s-au bucurat de sprijinul acestuia.

Unii dintre profesorii Academiei nu s-au mulțumit numai să-și scrie cursurile pe baza unor tratate de specialitate tipărite în diferite centre din Europa, ei au stărtuit să le și imprime, unele dintre acestea cuprinzând și contribuții originale, remarcindu-se în această direcție Iosif Moesiodax, C. Vardalah, Neofit Duca.

Prelegerile profesorilor de la Academia domnească pătrunse de suflu revoluționar, unii dintre ei fiind înscriși în Eterie, au contribuit la dezvoltarea conștiinței naționale în mintea tineretului auditor, la stimularea sentimentului patriotic. În amintirea posterității a rămas atmosfera înălțătoare creată la cursuri, în pragul mișcării revoluționare din 1821, de elanul profesorului Gh. Ghenadios, care predă retorica și istoria universală.

La Academie s-au format oameni de seamă din trecutul românesc ca : Ienăchiță Văcărescu, distins om de cultură, poet, filolog și cronicar ; învățătul episcop de Rimnic, Chesarie Halepliu, fiu de negustor bucureștean, autorul interesantelor prefete la „Minee”, care cinea „Enciclopedia”, lucrări și gazete franceze de caracter progresist ; episcopul și apoi mitropolitul Filaret, fiu de abagiu bucureștean, ajuns pentru un timp, grătie pregătirii lui intelectuale, îndrumătorul învățământului românesc, care-și lărgea de asemenea orizontul de cultură citind „Enciclopedia” lui Diderot, eruditul boier român Grigore Brincoveanu ; luminatul boier progresist Dimitru Goleșcu, întemeietorul în 1828 al școlii de grad elementar-mediu de la Golești ; fratele său Iordache și alții. Este de menționat faptul relatat de călătorul englez, Jeremy Bentham, venit la București, în 1785, cînd domnea Mihail Suțu (1783—1786), că a cunoscut aici cățiva boieri „europenizați”, printre care erau și doi Cantacuzini, adepti al filozofului materialist francez Helvetius. Elevi ai Academiei au fost și : cronicarul Naum Rîmneanu, ridicat din rîndurile țărănimii, ajuns prin stărtuitoare muncă de assimilare a cunoștințelor, să redacteze în greaca modernă cu surprinzătoare înlesnire lucrări de istorie în proză și versuri, atacînd cu vigoare pătura suprapusă fanariotă ; Eufrosin Poteca și Petrache Poenaru, acestia din urmă devenind mai tîrziu directori ai instituțiilor înființate și organizate de Gheorghe Lazăr ca înaltă școală națională.

Academia de la Sf. Sava prin programul ei de învățămînt bazat pe studiul culturii clasice grecești și, în oarecare măsură a celei latine, a contribuit la dezvoltarea nivelului intelectual și cultural al unei părți din boierime, din meșteșugari și negustori din țara noastră. În același timp, ea a constituit un factor de lumină și de atracție pentru tineretul creștin din Peninsula Balcanică subjugat de turci. În paginile anterioare am semnalat cîteva nume. Aici menționăm numele unui mare luptător pentru renașterea culturală a Bulgariei, dr. Petăr Beron, fost elevul lui C. Vardalah la București, cunosător a mai multor limbi și un neobosit

răspinditor de cunoștințe în domeniul fizicii, chimiei, geografiei, biologiei, etc.

Unii dintre absolvenții înaltei școli din București s-au perfecționat apoi continuându-și studiile la universitățile din Apus cu burse obținute de la domnii Tării Românești. Reîntorsi în țară ei au devenit factori activi ai orientării invățământului nostru academic în direcția ideilor iluministe și raționaliste de îmbunătățire a condițiilor de viață prin adincirea conținutului științific al invățăturilor. Transformările Invățământului sunt condiționate de transformările petrecute în baza economică feudală unde se crecea treptat relații noi capitaliste, începând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Păturile sociale antrănește în noua orientare, influențate și de ideile revoluționare ale burgheziei franceze, vor lupta pentru ideea nouă a libertății naționale, pentru înlocuirea Invățământului de limbă grecească cu un invățământ de grad înalt în limba românească, eveniment ce s-a produs în 1818 prin crearea școlii naționale superioare de către Gheorghe Lazăr.

În primele decenii ale secolului al XIX-lea, în condițiile noilor prefaceri social-economice și a largirii noilor relații de producție capitaliste, lupta elementelor burgheze autohtone pentru largirea și apărarea pieței interne și formarea unei culturi naționale devine tot mai intensă. În același timp, un număr tot mai mare de boieri luminați, cărturari cu idei avansate, exprimind interesele burgheziei naționale, ca Iordache Golescu, Constantin Bălăceanu, poetul Ioan Văcărescu și alții boieri progresiști, se manifestă viguros pentru folosirea limbii naționale și în invățământul superior și propun domnitorului Ioan Caragea să înfăntzeze „o școală în București de invățământ românesc”, ceea ce Caragea, domnitor fanariot receptiv ideilor iluministe, aproba la 15 decembrie 1817. Boierii amintiți recomandă apoi și pe directorul acestei școli — care va funcționa în dependințele mănăstirii Sf. Sava, în vreme ce Academia grecească își continua activitatea în altă clădire de la biserică Mărgureanu, întrerupând-o în virtejul evenimentelor din anul 1821. Noul director era inginerul transilvănean, Gheorghe Lazăr, fiu de ieobag din Avrig, instruit la școlile superioare din Sibiu, Cluj și Viena, adinc pătruns de ideologia iluministă, care susținea invățământul în limba maternă. Intelectual pătruns de valoarea educativă a ideilor liberale ale revoluției burgheze din Franța, militant activ al propagării lor. Lazăr a avut să înfrunte dușmania claselor conducătoare și a virfurilor clericale din Transilvania, fiind silit în 1818 să se refugieze în București. Printr-o celebră „înștiințare” din 1818, privind deschiderea cursurilor, Lazăr stabilea un plan de reorganizare a întregului invățământ din Țara Românească, cuprinzind patru grade, ultimul fiind „de Facultăți”. Școala lui Lazăr a însemnat din punct de vedere al conținutului continuarea „Academiei grecești”, creată — cum s-a văzut — sub influența Padovei. Lazăr nu era un naționalist exagerat, aprecia cultura grecească, dar susținea primatul limbii naționale, după cum erau greci, ca Athanase Cristopol, care nu erau potrivniții școlii românești. Lazăr predă la noua școală matematicile și filozofia, inspirându-se din metoda filozofului Chr. Wolf, fost profesor la Halle și din filozofia lui Kant, al cărui adept era, subscriind pentru superioritatea filozofiei germane, în timp ce alții profesori ai școlii conduse de

Lazăr, ca Erdeliețu, de altfel transilvănean și el, predau logica sub influența filozofului Condillac, care constituia și atracția profesorilor academiei grecești Vardalah, Istropulo, Canea, Veniamin din Lesbos, unii dintre ei folosindu-l indirect prin Destutt de Tracy, adeptul lui Condillac.

După puțină vreme, școala lui Lazăr avea să se închidă sub presiunea mișcării revoluționare din anul 1821, iar marele dascăl de ideal național Gh. Lazăr să se stingă din viață în satul copilăriei sale Avrig, lăsând poporului român o prețioasă moștenire culturală și amintirea unui luptător în veșnică frământare pe tărîmul învățământului superior în limba națională. Lazăr năzuise la realizarea ideilor de progres ale curentului iluminist, care în mod utopic însă atribuia culturii puteri cu total excepționale menite să schimbe soarta unui popor.

Initiativa lui Lazăr, de a da poporului său un învățămînt superior în limba națională, pornită din cald patriotism și viu entuziasm, are meritul să fi dat, spre deosebire de cel al Academiei grecești de la Măgureanu, „o anumită orientare practică, pozitivă, realistă”, însă programul de studii al acestei școli avea nevoie desigur să fie dezvoltat, iar conținutul disciplinelor, adincit. Între școala creată de Lazăr și cea grecească din București există și puncte comune, ambele constituind un teren favorabil germinării ideilor de libertate națională și dreptate socială sub influența iluminismului francez și german, a encyclopedismului și a revoluției franceze pătrunse în păturile culte prin aceste școli.

L'enseignement supérieur de Bucarest et l'idéologie d'iluminisme devant 1821

RÉSUMÉ

En Valachie, celui qui a essayé le premier de faire une „Académie“ humaniste à Tîrgoviște a été le prince régnant Petru Cercel (1803—1823). Cette idée se réalise en quelque sorte par la fondation par Mathieu Basarab d'un collège l'Ecole grecque et latine toujours à Tîrgoviște, en 1846, école qui fonctionna cinq ans sous la direction d'un grec lettré, ayant fait des études en Italie, P. Ligariida. En 1851 il quitta la Valachie et le collège cessa son activité. Après 1860, quand la capitale du pays fut transférée à Bucarest, cette ville devint le principal centre culturel du pays. Ici, en 1836, le prince régnant Constantin Brancoveanu — conseillé et aidé de la haute expérience du fameux homme de culture, le stoïnic Constantin Cantacuzène, ayant fait de brillantes études à Padoue — fonda l'Académie de Saint Sava, importante institution d'enseignement moyen et supérieur, dans laquelle les études étaient données en ancien grec, langue de l'éblouissante culture ancienne, avec de transmissions en neo-grec. Si dans le centre et l'occident de l'Europe la langue d'enseignement était le latin, dans le sud-est du même continent et surtout chez nous et dans les Balkans, le grec classique avait réussi à s'imposer à la place du slaven. L'Académie de Bucarest correspondait sous le rapport de l'enseignement, à une „Facultas artium“ (Faculté es lettres et philosophie) des Universités de l'Occident. Au début elle eut 2—4 professeurs, puis à partir de 1776 leur nombre s'éléva à 9. La base de l'enseignement était formée par la philosophie neoaristotélicienne dans l'interprétation du savant grec Théophile Coridaleos du XVIIIe siècle, qui avait étudié en Italie, ancien directeur de la Haute Ecole de la Patriarchie œcuménique de Constantinople.

Dans nos anciennes bibliothèques on trouve beaucoup de manuscrits des anciens élèves de l'Académie de Bucarest, contenant des cours copiés d'après Coridaleos. Sous l'influence de l'idéologie iluministe, la réforme de l'enseignement datant de

1776 d'Alexandre Ipsilanti, avait introduit des connaissances et des méthodes nouvelles, jointes aux applications expérimentales. Introduites par les professeurs grecs ayant réalisé leur formation intellectuelle en Italie ou en Allemagne. Dans le plan d'enseignement pénétrant, en dehors du grec ancien et moderne, aussi les nouvelles langues de culture, le français et l'italien, importants instruments de diffusion des progrès réalisés dans la science et dans l'idéologie. Sous l'influence de l'idéologie illuministe, surtout d'essence française, l'enseignement supérieur reçoit une nouvelle orientation; à la place du neo-aristothélisme, on enseigne les sciences expérimentales, certaines idées des encyclopédistes et des philosophes mechanicistes français pénétrant ainsi. Dans cette direction, on remarque l'activité de quelques directeurs et professeurs, comme par ex.: Manasse Eliad, Lambru Photiade, C. Vor-dalah, Néophite Duce, Veniamine de Lesbos, Joseph Moiseicelus et autres, qui ont préparé toute une série de jeunes roumains et étrangers — originaires surtout de la région sud — danubienne — leur inculquant des idées de liberté nationale et de justice sociale, idées qui seront plus tard brillamment accentuées par l'illustre Gh. Lazăr.